

Юрій МИЦИК

З матеріалів до “Українського дипломатарію XVI—XVIII ст.”

Довготривале підколоніальне становище України негативно відбилося і на розвитку української історичної науки. Про це вже не раз писалося й говорилося і тому вкажемо тут лише на величезну відсталість України і в галузі археографії, конкретніше в галузі публікації джерел до історії України. Особливо це стосується періоду існування українських козацьких держав: Запорозької Січі і Гетьманщини. У даному випадку колонізатори прагнули стерти пам'ять про існування незалежної Української держави у минулому, замовчували й фальсифікували історію державотворення в Україні, не зупиняючись і перед репресіями щодо непокірних дослідників. Як наслідок на момент здобуття українським народом власної незалежної держави було й видано лише зібрання документів Богдана Хмельницького (та й то неповне через цензурні втручання), а також низка публікацій документів окремих керівників Української держави, хоч і досить об'ємних в певних випадках (див. публікацію “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России”, т. 1—15. СПб., 1861—1882).

Про ці наболілі проблеми йшлося на 1 Всеукраїнській археографічній нараді у Києві (1989 р.). Зокрема нами було сказано про необхідність створення фундаментальної археографічної публікації документів (універсалів, наказів, листів тощо) гетьманів України та Війська Запорозького, кошових отаманів, генеральної старшини, полковників та сотників Гетьманщини та Січі, тобто керівників усієї держави, а також керівників центральних та місцевих державних органів України XVI—XVIII ст. Ця публікація мала б називатися “Український Дипломатарій XVI—XVIII ст.” Додамо, що заслуговує окремої публікації і комплекс документів Православної Церкви в Україні (документи Греко-католицької Церкви видані вже майже повністю зусиллями ватиканського осередку істориків

та археографів). Без створення вищезгаданих фундаментальних публікацій і наступні покоління українських істориків будуть приречені писати історію своєї Батьківщини козацької доби майже виключно на чужих джерелах, закладаючи у свої дослідження вже на самому їх початку неповноту і тенденційність.

В незалежній Українській державі зроблені вже певні кроки у цьому напрямку, і заслуга в цьому насамперед недавно створеного Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Так, І. Л. Бутич, який разом з І. П. Крип'якевичем видав у 1961 р. комплекс документів Богдана Хмельницького, тепер підготував до друку доповнений том універсалів та наказів цього гетьмана. Вийшли у світ зібрання листів кошового отамана Івана Сірка (Ю. Мицик, М. Кравець), солідна збірка листів Івана Мазепи (В. Станіславський), на сторінках наукової періодики були видрукувані десятки універсалів та листів різних гетьманів та кошових отаманів. Однак цих зусиль явно недостатньо, документальна спадщина керівників Української держави XVI—XVIII ст. виявляється надто повільно, через економічну скруту важко видати однією книгою (чи книгами) спадщину того чи іншого гетьмана, прикладом чого є давно підготовлений до друку том універсалів Б. Хмельницького. Коли ж документи гетьманів і кошових отаманів виходять в різноманітних журналах, тоді виникає проблема археографічних повторів, в нинішніх економічних умовах, коли бракує елементарної бібліографії праць з історії України, ці розпорошені публікації, особливо видані на периферії, залишаються невідомими широкому загалові дослідників. Враховуючи вищесказане, ми прагнемо на сторінках збірника історичних праць НаУКМА створити рубрику “Історичні джерела”, в котрій плануємо подати публікацію матеріалів до

“Українського дипломатарію XVI—XVIII ст.” (далі УД).

Почнемо вже з цього випуску. Щоправда, з деяких причин тут буде подана лише невелика порція виявлених нами в українських та польських архівосховищах документів, однак і вона придасться при майбутньому виданні фундаментальних узагальнюючих публікацій УД. Отже, нижче наводяться тексти 9 документів, що охоплюють період з 1662 по 1732 рр. Їх авторами були гетьмани України Дем'ян Многогрішний (№ 2), Петро Дорошенко (№ 3), Іван Мазепа (№ 5), Данило Апостол (№ 8—9), а також наказний гетьман Павло Полуботок (№ 6—7) і полковники: чернігівський Іоанікій Силич (№ 1), переяславський Леонтій Полуботок (№ 4). П'ять документів — це універсали (№ 2—3, 6—8), а чотири — листи (№ 1; 4—5, 9). Адресатами листів виступають теж достатньо відомі в Україні люди, насамперед полковник Дионісій (Денис) Мурашко, ніжинський полковник Іван Хрущов, а також руський воєвода Речі Посполитої М. Мотчинський та молодий козацький старшина Василь Сомко. Інформаційне значення цих документів є високим. Універсали проливають світло на соціально-економічну політику українського уряду, забезпечення української армії, історію м. Короп на Сіверщині тощо. Ще більше значення мають листи, оскільки їх з тієї епохи збереглося дуже мало, тим більше приватних чи напівприватних. Одні з них (лист Апостола) доповнюють інформацію універсалів, свідчать про переміщення полків по території Лівобічної Гетьманщини якраз перед російсько-турецькою війною 1735—1739 рр., про торгівлю, яку провадили українські купці тощо. Тут важливі навіть такі деталі, як от згадка про дім Мазепа у Львові. Ці листи є чудовою пам'яткою тогочасної ідеології, соціальної психології. Так, лист І. Силича, котрий пізніше буде страчений з наказу гетьмана Брюховецького, звучить подекуди як публіцистичний твір. Ще краще розкриває внутрішній світ тогочасних українців лист Л. Полуботка — батька славетного П. Полуботка, який був писаний до Василя Сомка, ймовірно, сина наказного гетьмана Лівобережної України у 1660—1663 рр. Якіма Сомка — брата першої дружини Богдана Хмельницького. Старий полковник прагнув наставити на шлях істинний “блудного сина” і по-батьківськи звертається до нього, прагнучи допомогти. Не варто переказувати зміст документів, що наводяться нижче. Вкажемо, що до них ми долучили (у додатках) лист, писаний до видатного українського історика М. Грушевського колекціонером Ф. Огородниковим з Катеринослава, а також історика Віктора Юркевича.

Тут мова йде про деякі документи з історії України, в т. ч. листи Ю. Немирича, гетьмана Д. Апостола та ін. Такі додаткові матеріали допомагають встановити первісний обсяг документальної спадщини конкретної історичної особи, проливають світло на історію побутування документів, місця їхнього потенційного збереження. Навіть коли такий документ і не вдалося б знайти, то із згадок про нього дослідників XIX—XX ст. можна було б принаймні частково реконструювати його зміст. Нижченаведені документи писані тогочасною українською діловою мовою кирилицею. Передача тексту здійснена нами за спрощеними правилами транслітерації, запропонованими вперше Ярославом Дзирою привиданні тексту літопису Самовидця (Літопис Самовидця. — К., 1971. — С. 40—42). Вкажемо тільки, що титла нами розкриваються і беруться у дужки, літера “ять” передається літерою “і”, тверді знаки опускаються, літери “омега”, “ксі”, “псі” передаються літерами сучасного алфавіту: “о”, “кс”, “пс”, курсивним шрифтом виділено автографи авторів.

• • •

№ 1.

1662, липня 5 (червня 25).— Чернігів.— Лист чернігівського полковника І. Силича до полковника Д. Мурашки.

“Мні велце ласкавый мости п/а/не полковнику и мой велце ласкавый п/а/не и прыятелю!

Б/о/г Всемогущий до тих часов досвідчаючи в терпливости страпеных праве в сим краю бідных хрестиян розным навеженем и звлаща войсками потужными неприятелскими так лядзкими, козацкими, яко и бисурман перепущал на нас всіх, то не за що иншое, тилко за грехи нашы, иже тепер умилосердившися за віру цілую Малой Росії сумненем праведному г/о/су/д/а/рю его ц/а/рскому пресвітлому величеству попрысяжного, подал способ за поводом его ж ц/а/рског/о/ прес/вітлого/ величества и не мней теж щастем княз его м/и/л/ости/ Ромадановский по указу з войском его ц/а/рског/о/ прес/вітлого/ величества/ ратным и полками задніпскими зойшовшыся неприятеливы, который на сем боку Дніпра стоял с потужным войском, хотячы народ православний хрестияский до остатней згуби звести а именно Хмельницкий з войском своим тогобочним казаками, ляхами и ордою под Переяславем застаючи, мыслил, аби вес край * обернут, поднявши пыху и помпу и дуфаючи в своей потузі не паметал на Шереметовщизну, же невинне людей выдал бисурманом в винною ** /.../

* Тут у другому списку вставлено: “wniwecz”.

** Через дефект рукопису фрагмент тексту відсутній. Його можна відновити за другим списком: “z synloju ordoju spoguczajuczj”.

порушаем. Которая за помощью Всісилног/о/ Б/о/га молит/вами/ * ...ателством Пресвятое Б/ого-роди/ци и всих с/вяти/х нагородилася, так п/а/ну Хмельницкому, ляхом, яко теж и та/таром/ во трое, и заледво которий не знаю, если и умиючи, наго Дніпр переплыл, стративши вшелякие аппарата войсковые, о чом так розумею, же юж в/аша/ м/ость/ до сих час о том свідом и по знесеню войск всих задніпрских казацких лядзких и татарских городы вси задніпрские по приказу за войском князя Ромадановског/о/ з войсками ратными за Дніпр посполу з его м/и/л/о/стю п/а/ном гетманом и всима полками паметаючи свою прыягу и вірное обіщание перед святым евангелием под протекцию его ц/а/рског/о/ прес/вітлого /вел/ичества/ при князю его м/и/л/о/сти Ромадановсим его м/ил/о/сти/ п/а/ну гетману поприсягли, що теды в/ашой/ м/ости/, моему м/о/стивому п/а/ну и приятелю подостатку не могу ознаймват, ежели быс мі не хотіл в том повірит, можеш сам кому розкажат довідатся, еднак хотячы любов и згду з в/ашою/ м/о/стю міти с прыязни моей ражу и навпоминаю приятелю в/ашой/ м/о/сти, аби по прежнему своему обещанию и присяже нахилился ку Войску Запорозкому п/о/д протекцию его царског/о/ прес/вітлого/ вел/ичества/, у которой ласку чрез мене и повагу ліпшую и надатки маетностей болшых одержат можеш. А я в том субмитуюся в/ашой/ м/о/сти, в чом можеш мні повірит цале; в небитности теж моей, в/аша/ м/ость/ трыбом своим, якос звькл, войною на нас ходит, бо то взаємна латина, которий в руках в/ашой/ м/о/сти на тот час зостае через людей в/ашой/ м/о/сти пойманий до вязеня из ыншыми казаками, если бы жыв, прошу в/ашой/ м/о/сти, абыс оног/о/ заховал здорово, за которог/о/ обмину в/аша/ м/о/сть обіцую дат, любксендза плебана /албо теж/ п/а/на побол/шей/, теж ис товариства в/ашой/ м/о/сти, якие сут в на/шем вязеню/, если в той воля в/ашой/ м/о/ц/ти/ буде, за которог/о/ назначыты и выпустит рачите/, а я Б/о/гу моему офирую, же заразом вызволит кажу, на знак теж доброй прыязни в в/ашою/ м/о/стю/ з сим писанем полку в/ашой/ м/о/сти гомелца одпустит казалем. Прошу пишно и на все ождаю на прудкий респонс од в/ашой/ м/о/сти, моего м/илостивого/ пана и приятеля, з которог/о/ на той час звьлой ласці и прыязни себе самог/о/ пишно залецаю.

З Чернигова юня 25 року 1662.

В/ашой/ м/о/сти, моему м/о/стивому п/а/ну, всего добра цале зычливый прыятел и рад служит Ионикей Силич **, полковник Войска его

* Через дефект рукопису фрагмент тексту відсутній. Його можна відновити за другим списком: “i predstatelstwom”.

** Ім’я та прізвище І. Силича копієст неправильно прочитав як: “Neorhiy Kasianow”.

цар/ског/о/ вел/ичества/ Запор/озског/о/ черниговский, рукою вл/асною/. О вязнях в/ашой/ м/о/сти, которые в нас ест, тот посланец скажет. Еслы быс хотіл в/аша/ м/о/ц/ть/ нахилитися, будь в/аша/ м/о/ст певен через мене, же не тилко тые маетности в/ашей/ м/ости/, але хоч и тут, где в Украйне схочеш, то в/аша/ м/о/ц/т/ одержыш, за прычыною моею од его м/и/ло/сти/ п/а/на гетмана и у его ц/а/рског/о/ прес/вітлого/ вел/ичества/, але и Гомел и Чичерск цале в вічност будеш міл, тепер праве потому час до справованя в/ашой/ м/о/сти ест, радыл бым приятелско в/ашой/ м/о/сти, абыс ни в чем не вонтпячы, цале ку Войску Запорозкому нахилился и войску в/ашой/ м/о/сти плата бы была слушная завше”.

Адреса: “Моему велце /милости/вому пану и милостивому приятелю м/и/л/остивому/ п/а/ну Дионисию Мурашці, полковникови его кр/олевског/о/ м/и/л/о/сти/ в Гомлю зостаючому отдат пишно.”

(Бібліотека Чарторийських у Кракові.— ВР.— № 411.— Арк.145—147 зв., 201. Оригінал, завірений печаткою військовою. На арк.148-а—149-а вміщено список даного листа, в якому кирилический текст переданий латинськими літерами.)

№ 2.

1669, березня 22/12/.— Короп.— Універсал-привілей гетьмана Д. Многогрішного місту Коропу.

“Демян Игнатович, гетман Войска его ц/а/рског/о/ пресвітлого величества Запорозског/о/.

Ознаймуем сим писанем н/а/шим кождому, кому бы того відати было потреба и меновите п/а/ну полковникови Войска его царског/о/ пресвітлого величества ніжинскому, сотником, атаманови городовому и всему товариству старшому и меншому или кому колвек будет показано сее писане н/а/ше тепер и на потомние часи; видячи місто Коропов, мещан и волощан зничоных и проч разошлих, хотячи того, абы знову до першое свое перфектиціи прийти могло, за помощью Б/о/жиею его царског/о/ пресвітлого величества на енеральной раді в Глухові приговорили и в статях его царског/о/ пресвітлого написано місту Коропову мещаном слободи надаем на пят год а волощанам на три годы, от дати сего універсалу н/а/шего од всяких, так побличных, яко и приватных податков, поборов, подимных, чиншов дорочных, плаченя грошей подводных, подвод самих, мит од товаров чопових, капщизн и вшеляких инних повиностей комуколвек належачих, также од становиск, стаций, ночлигов, попасов войскових тим н/а/шим універсалом увольняем, надаем і приказуем, абы тих мещан короповских при той вольности од его царског/о/ пресвітлого величества и нас, Войска

Запорозького, им наданное и слободи позволене на пять літ вцале заховуем, тудеж штоколке ведлуг давних прав и привилеев, грамот его царского величества и прошлих гетманов Богдана Хмельницького и ґрунтов в ограніченню, а так ими стосуючися до універсалов місту Коропу на села надали на росходы містские, то есть село Райгородок, Лукнов, Жорновий, Риботин, Сохачи до того теж млин на реці Коропі Пилипов придаем, абы тие села місту подлегали и подати вшелякие отдавали, туде ж еще придаем село Рожественное, Кирилско, Красновуле, Білка, абы помененних сюл войти з громадами своїми в то ж до каждих складок міських на приїзды розние, аби помощними били, сурово под срогким каранем неопусним войсковим приказуем, а по вистю той слободи повинни подлегати звиклому даткови до скарбу войскового, на том будет уфала строни гонцов подвод звідати за грамотою государскою, а посел бы и у сту коней ішол, подвод десять дати, а тие подводи до Кролевца, а з другое стороны до Сосниці, а не далей, а оприче тих подвод никому болше й не дати и тие подводи с уїзду Коропского мают бити ведлуг грамоти государскої, на що для ліпшей віри и на спротивних волі н/а/той войскової сей універсал с подписом руки і с притиснением печати з канцелорії войскової видати п/а/ну войту казалисмо короповскому.

Писан в Коропі дня 12 марта року 1669.”

(БПАН.— ВР.— № 261/2.— Арк. 137.— Копія п. пол. XVIII ст. Наприкінці документа записано: “В подлинному подпис таков: Демян Игнатович, гетман Войска его царского пресвітлого величества Запорозького.”, а у середині намальованого кола ще один запис: “Місто печати войскової”. Тексту документа передує заголовок рукою п. п. XVIII ст.: “Книга копий, кріпостей з універсалов, указов, купчих и других записов на артиллерийские маетности, хуторі, мелниці и другие угодия данних с подлинних точно зді в веденних.”)

№ 3.

1673, травня 23/13/.— Чигирин.— Універсал привілей гетьмана П. Дорошенка на володіння маетностями Трахтемировському монастиреві.

“Петро Дорошенко, гетман з Войском Запорозким. Ознаймуем сим писанием нашим всей старшині и черні Войска Запорозького, а особливе пану полковникови каневскому, асаулом, сотником, атаманом и всему того полку товариству и кождому, кому о том відати належит, иж яко антецессорове наши гетманове Войска Запорозького з давних часов монастира Терехтемировского и фундаторами и ктиторами были, так

и мы, до той побожности чуючися, бити повинны, яко той монастир в своей хочемо міти по Б/о/гу обороні, так для обжитого хвали Б/о/жоє отправованя перевоз на Дніпрі, села, поля, кґрунти, озера и всі угодіи з давних часов до того с/вя/того містцяналежащие при том же монастиру заховуем и о разі превелебному г/о/с/по/д/и/ну отцу Артемию Силницкому, игумену Терехтемировскому з братиею, всіх тих угодій подлуг давного обыкновения заживати позволяем. Зачим старшому и меншому товариству, особливе пану полковнику каневскому, приказуем, абы в заживаню перевоза сміл и всіх давних монастирских кґрунтов помененному отцу игуменови и всей его братії, найменшая не діялася перешкода, а люде тяглые в селах монастирских живучие, також давати повинность суть должны, так жебы теперешнему отцу игуменови и сукцессором его всякоеналежащее з отдаванием повинности чинили послушенство, пилно и сурово приказуем.

Дан в Чигирині мая 13 року 1673.

Петро Дорошенко, гетман, рука власна.”

(ЦДІА України у Києві.— Ф. 2077.— Оп. 1.— № 1.— Копія кінця XVIII ст., завірена печаткою Переяславського єпископа. Запис копіїста: “Сиі кріпости з оригіналов виписани в катедрі Переяславской, которіе собственною своею рукою прежде сут преписани, при обикновенной печати видани, катедральный намістник, иеромонах Герман Годут.”)

№ 4.

1682, жовтня 16/6.— Лист переяславського полковника Л. Полуботка до В. Сомка.

“Пане Сомко! Дивуемся, а барзій не дивуемся твоему неуважному теперешнему поступкові, же для причины, твоею ж неувагою учиненої, даремним своим бігом п/ані/ матці и собі на неславу, а барзій на зневагу заробилес. Правда, же за зневагу жоны своей п/а/н сотник ускаржался, якобы міл оную словами ущипливими и честь оноє, котрая всім ест потребна, ганбити, еднак за тое яко свої, сами моглибытєся межи собою погодити, чому и п/а/н сотник не был би спречним. А же прыказалисмо были тобі з челядником твоім прыездити в Переяслов, тоя была причина тому, абис челядника своего, же войта, подобно подпивши, побил, чи покрավил, тут при нас скарал и тебе, абис вперед скромній поступал, абысмо упомянули, от которого никто ухиялятися не может, котрий под властью зостаєт. А же подобно нашего напмнення не хочачи зносити, побіглес, прето упоминаю, абис порадившися собою, повернул назад, бо добра свої для плохого ума, котрые тут мієш, утративши, матці и

собі на зневагу заслужиш. Поніваж відаєш и сам, же не такие, як ты сам, бігали, однак не на добро, толко на ганбу, утративши свої добра, тое им вышло. Приказую прето, абыс не вонтпячи ни в чом, повернувся, бо як на той час ласки нашой от тебе не отдалилися, так оную неотмінную у нас застанеш. За тим тебе Г/о/с/по/ду/ Б/о/гу поручивши, скорого твого прыїзду жадаем.

3 Переясловля, В/ашої/ м/ило/с/ти/ ласкавий и октоврия д/ня/ 6 зичливый Леонтий Полуботок, року 1682. полковник вирний /?/ от царского пресвітлого велич/ества/ Запор/озкий/ переясловский.”

Адреса: “Моему ласкавому и жичливому приятелєві п/анові/ Василю Сомку пишно отдати.”

(Архів Головний Актів Давніх у Варшаві.— Ф. “Архів Радзивілів” — відділ П.— Кн. 25.— С. 28—30. Оригінал, завірений полковою печаткою, яка добре збереглася. Наприкінці документа є запис, зроблений іншою рукою у першій половині XVIII ст.: “Do p. Somczenka od Polubotka, pulkownika perejaslawskiego.”)

№ 5.

1693, лютого 14/4.— Лубни.— Лист гетьмана І. Мазепи до руського воєводи М. Мотчинського.

“Ясне велможный м/ило/сцивый п/а/не воєводо земель руских, мой велце м/ило/сцивый п/а/не и приятелю! Двоякие бывають людские против добрых приятелей доброчинности. Одны тыї, который за усиловным и пилным выполняются прошением, а другие з доброе приязні походячіе, кгда кто и без прошения освідчаєт свою любов, и річи, приятелєви потребный, приводит до skutku. Обої теды тыї сут велце добрий и хвалебный, леч другие совитого годны завдячєня. Як тое узнавши от в. м., м. м. п/а/на, же и без занєсеня прозбы моеї чужеземные товари змерлого киевского купца, небожчика Николая Тарнавиота, при которих и мні належный покупки, намет и инний найдовалися, изволил в.м., м/и/л/о/с/тивый п/а/н, маючи в своей моцы, свободно, без одбіраня цпа коронного, одтол, з державы его королевского величества, сюда, в державу пресвітлх монархов наших отпустить; за тое не тылко тепер пером моим совито велце в. м., м. м. п/а/ну, дякую, але и вперед заслуговати и взаимным способом в поданых окказиях отвдячати обовязуюся п/а/ну Кирияку Исаревичу рад бым был его должников учинити неотволочную справедливость, але з них никого тут в Малой Росії не могл спотигнути. Теды мусіл тое свое діло одложити на час пришлый, чинячи тепер поворот до Лвова в дом свой. Притом зычу в. м., м/и/л/о/с/тивому/ п/а/ну доброго здоровья и щасливого повожєня.

3 Лубен февраля 4, року 1693. Велможности в/а/шой м. м. п/а/на зычливый приятел и слуга Иван Мазєпа, гетман Войска их царского пресвітлог/о/ величества Запорозкого.”

Адреса: “Ясне веложному его милости п/а/ну Маркови Мотчинскому, воєводі земель руских, моему велце милос/цивому п/а/ну и приятелєви.”

(Держархів у Кракові. Ф. “Зібрання Русецьких”. № 56.— С. 33. Оригінал, особисто підписаний І. Мазєпою і завірений військовою печаткою, яка чудово збереглася. Запис кінця XVII ст. “Sienid (?) po kozacku”. На стор. 37 подано копію даного листа, записану латинськими літерами. На стор. 38 тогочасний запис польською мовою: “Od hetmana Zaporozkocho do wojewody ruskiego Matczynskiego, dziekujac za przepuszczenie towarow kupca niebozczyka Tarnawiota. List z Lubnia d. 4 Febr. 1693 A. D.” Запис: “Signum (?) po kozacku”).

№ 6.

1723, червня 17/6.— Глухів.— Універсал наказного гетьмана П. Полуботка.

“Его императорского пресвітлого величества Войска Запорожского полковник черніговский и наказный гетман Павел Полуботок и старшина енералная. Вам, п. сотникові ивангородскому, нехай будет відомо, іж доносил нам атаман артилерії войсковой п. Яков Жилевич, что в/аша/ м/ило/с/т/ сам и нікоторие сотняне его немало степу войсковог/о/ заорали, на котором здавна сіно кошувалося для арматних войскових коней, що ежели так єсть, як он донєсл, теды мы не похваляючи того в/ашій/ м/о/сти, приказуем, абыс за получением сего листу н/а/шего так сам, як и сотняне его, сколко степу войскового заняли, того без всякой щеки уступили и вперед до оной не интересовалися, упоминаем, понеже на тот степ еще од покойного его м/и/л/о/сти п/а/на гетмана Скоропадского, жебы ніхто в оний не вступал, выдан єсть універсал для войсковой енеральной канцелярії юня 6 д/ня/ року 1723.”

(БПАН.— ВР.— № 261/2.— Арк. 140 зв.— Копія п. п. XVIII ст. Наприкінці документа є запис тією ж рукою: “В подлинном подпис таков: Звишменованый полковник и наказный гетман рукою власною. Енералний писар Семен Савич. Василей Жураковский, асаул енералний. Яков Лизогуб, енералний бунчучный.” Поруч намальоване коло, в середині якого тією ж рукою написано: “Місто печати войсковой”).

№ 7.

Універсал про “послушенство” 1723, січня 19/8.— Глухів.— Універсал наказного гетьмана П. Полуботка.

“Его императорского пресвітлого величества Войска Запорозкого полковник чернігівський и наказний гетман з старшиною енералною Павел Полуботок. Вам, войту села Хвастовец со всіма того ж села посполитыми людми нашим універсалом обявляем, иж учинилося нам вістно, что его милость п/а/н полковник ніжинский мимо відомост н/а/шу тое село Фастовці нікому Маркові, полчанину своему в владение опріделил, а понеже оно за всіх прежде бивших гетманов до армати артилерії войскової енеральной належало для всяких в дворці тамошнем войсковом послуг, прето яко писалисмо до его милости п/а/на полковника ніжинского о том, абы мененному Маркові од владіния того села одказал, так вам пилно приказуем, жебисте по давном опріділенію и обикновению як за прежде бивших гетманов чинилося, так и тепер всякое послушенство до армати артилерії войскової енеральной в дворец тамошней Хвастовецкой без жодного опурства и противности отдавали по приказу и загаду п. Якова Жиловича, на сей час будучого атамана артилерийского и естлибисте подлуг сего універсалу н/а/шего не міли по прежнему надлежащего од себе повиновения и послушенства, до дворца тамошного войскового отдавати, то видайте тое певне, же приказуем вас сюда, в Глухов, з безчестием зискати и тут за преслушание указу н/а/шого жестоко учинити наказание декларуем. Дан в Глухові генвара д/ня/ 8 року 1723.”

(БПАН.— ВР.— № 261/2.— Арк. 139 зв.— 140.— Копія п. п. XVIII ст. Наприкінці документа дописано тією ж рукою: “В подлинном подпис таков: Звишменованый полковник и наказный гетман рукою власною. Иван Черниш, судія енералний. Енералний писар Семен Савич. Енералний бунчучний Яков Лизогуб.” а в середині намальованого поруч кола ще один запис цією рукою: “Місто печати войскової”).

№ 8.

1729, травня 26/15/.— Глухів — Універсал гетьмана Д. Апостола.

“Его императорского величества Войска Запорозкого обоих сторон Днепра гетман Даниїл Апостол. Всім, кому о том відати надлежит, а меновите п/а/ну полковникові ніжинскому з старшиною полковою, також сотникові короповскому з урядом обявляем сим н/а/шим універсалом, иж в данном нам по указу его императорского величества решеній показано, что город Короп для содержания артилерії енеральной служителей и для строения фурманов и протчіих артилерийских припасов его императорское величество повеліл отдат на артилерию по-прежнему и чого б з оног/о/ города Коропа артилерия

со всіми к ней принадлежностями и припаси была всегда в добром порядке и строеніи и служители доволствоваали жалованем по здешнему обикновению як при прежних гетманах то было, в чом особливо старался и попечение иміет обозному енералному по прежнему малороссийскому обикновению, а в яком состоянній тая артилерия н/ы/ні ест, о том прислат в Коллегию иностранных діл извістие впрод по всягдно прислат, по которому его императорского величества указу еще в прошлом 1728 году оний город Короп на артилерию войсковую енералную превернен, прето яко всю енералную войсковую артилерию по прежним малороссийским порядкам и обикновениям злецилисмо в відомство п/а/ну Якову Лизогубу, обозному войсковому енералному, так и принадлежащие до оной енеральной артилерії город Короп з протчіими принадлежностями ему ж п/а/ну обозному в досмотр поручаем, который должен, поехавши в город Короп, также в Хвастовці, где стадо артилерийское обрїтается, принят все, что принадлежит к енеральной артилерії в свою диспозицию и устроїт там во всем добрый порядок, а якие доходы в Коропі з чого на артилерию иміются, тие велім собират всі без опущения, того ради міти хочем и приказуем, аби войт короповский з посполитыми, особливо же артилерийские служители были ему, п/а/ну обозному войсковому енералному послушни и повиновалися, тут же докладдаем, абы он же, п/а/н обозный войскової енералний, что в городі Коропі яких заводов и в Фастовцях артилерийского стада и других артилерийских же служителей и всяких припасов и доходов їм в відомстві его будет принято и якие устроени будут там порядки и н/ы/ні артилерия в яком состоянній обрїтается о всем би тот прислат до нас писменное извєстие, жадаем. Дан в Глухові мая 15 року 1729.”

(БПАН.— ВР.— № 261/2.— Арк. 141—141 зв. Копія др. чверті XVIII ст. Наприкінці документа дописано тією ж рукою: “В подлинном подпис таков: Звишменованый гетман рукою власною”, а в середині намальованого поруч кола є ще один запис тією ж рукою: “Місто печати войскової”).

№ 9.

1732, вересня 6/ серпня 27/.— Глухів. Лист гетьмана Д. Апостола до ніжинського полковника І. Хрущова.

“Мой ласкавий приятелю, п/а/не полковнику ніжинский! Сего августа 14 дня премошнійшую ея императорского величества государственной коллегии иностранных діл получили мы грамоту минувшего июня от 25 ня н/ы/нішнего году к нам отпущенную и при той грамоті сообщен-

ную відомост о расположении драгунских и пихотных полков українского корпуса в Малой Росії и в слободских полках, в которой репартиції по м/ні/нию военной коллегії определених в Малую Роосию на будущую винтеркв/ар/тиру генералитет с їх штапом, и так тие драгунские шест полков, кот/о/рие провиант и фураж будут получают с обывателей рейменту н/а/шего без заплати, яко и другие, которые за заплату расположит надлежит, особливо же тие полки, которые чрез будущую зиму в полках рейменту н/а/шего/ на форпостах обрিতатис будут, а именно Рижской от Смоленска чрез Стародубовский до Черниговского полку; Тверской чрез Черніговский до Переяславского, Ингерманландский чрез Переяславский, Лубенский до Миргородского, /Во/лодимирский чрез Миргородский и Полтавский полки и преступля украинскую линию от Донца до Старого Гедара, а понеже его сиятельство г/о/с/т/п/о/д/и/н ген/е/рал — аншеф Киевской губернії генерал-губернатор и кавлер фон Вейзбах писание своїм сего августа от 10 отпущенных, а нами девятог/о/н/ад/цат чисел полученный объявил, что означенный полки Тверский и Рижский ис компломентов уже выступили, а Ингерманландский и Володимирский п/о/смотрі инспекторском, по тому ж и с компонентов в скорости и ті /.../ виступит и марширует ко определенным фарпостом; и для того треб/о/вал его графское сиятельство назначит тим полком винтерквартири в ближних от фарпостов містах; того ради в означенные рейменту н/а/шего пол-

ки о сем отправлены н/а/ши указы, чтоб определении били в тіх полках показанний фарпостным полкам, в том числі и Володимирскому ближние от фарпостов міста, а понеже по росписанию н/а/шому минувшого априля 5 дня сего году состоявшомуся с полку в/аш/м/о/стиного на полк Володимирский отпределено порцій сто три к получению чрез літние м/и/с/я/ци. Того ради, абыс в/а/ша/ м/о/с/тъ/ приказал полковим комиссаром до будущих м/и/с/я/цей указание порцій на оный полк вистатчат без заверания, а против полного комплета с полков, с Миргородского тысяча пятнадцат, с Лубенского — девяност восьм по-прежнему вистатчано будет. В Охтирский же и в Харьковский магазини, когда означенный полк на определенних форпостах расположившис провиант с полку в/аш/ м/о/стного получить сят денег за провиант не выдано б предлагаем. 3 Глухова августа 27 1732 году. В/ашой/ м/о/сти ласкавий приятел ея императорского величества Войска Запорожского обоих сторон Дніпра гетман и кавалер Данило Апостол .”

Адреса: “Ея императорского величества Войска Запорожского полковникові ніжинскому п/а/ну Ивану Хрущову, моему ласкавому приятелю.”

/Воеводський Держархів у Кракові.— Ф. “Зібрання Русецьких.” — № 69.— Арк. 15—18. Оригінал завірений особистим підписом Д. Апостола і військовою печаткою, яка добре збереглася. Запис XVIII ст.: “Отсилат учрежденною почтою до рук /.../з/ роспискою.”

Додатки

№ 1

Поч. XX ст. Катеринослав. Лист Ф. П. Огородникова до М. С. Грушевського.

“Ваше превосходительство! Случайно мне досталось: а) ордер гетмана Украины Данила Апостола 1729 г. в том, что казак Петро Петраш в шведскую кампанию попал в плен, где и пробыл 8 лет; б) ордер 1757 г. за подписью графа Кирила Разумовского о производстве этого казака в значковые товарищи; в) доверенность от 1786 г. на ведение какого-то судебного дела и проторов суда по этому делу 2-мя копиями. Думаю, что документы эти, являясь образцами деловых бумаг Украины 18 века, для Вас, как историка Украины, представляют некоторый интерес. Желая предложить кому-то из спудеев или любителей приобрести эти бумаги, позволю себе обратиться к Вам с покорнейшей просьбою: не найдете ли Вы, Ваше превосходительство, указать, кому предложить эти бумаги, если они, по Вашему мнению, представляют ценность. Примите уверения в совершенном почтении.

Ф. П. Огородников.

Адрес мой: г. Катеринослав, Степная, 34, Огородникову”.

(ЦДДА України у Києві.— Ф. 1235.— Оп. 1.— № 304.— С. 70—71). Оригінал-автограф.

№ 2

Листи історика Юркевича до М. Грушевського з інформацією про хід пошуків джерел до історії України др. пол. XVII ст. в московських архівах, а також про клопотання щодо звільнення із заслання історика К. В. Харламповича.

* * *

“18.IX.1927.

Вельмишановний Михайло Сергійовичу! Затримував свій лист до Вас на протязі останнього тижня, бо мусив вияснити дещо для Вашого доручення мені для справи Константина Василевича Харламповича. На жаль, поки не міг зробити і справа поки лишається в тому ж стані, як про це Вам писали Євфимовський і Єршов * раніш. Для порушення її треба робити писані заяви і кидати їх в призначені до цього скриньки, відповідь ніби має надійти швидко. З дуже побіжної розмови, яку я мав з тою особою, що про неї казав Вам, я виніс враження, що в зв'язку з ювілеєм можна буде дещо зробити. Чи не має рації почати поки з вияснення хоч би кінцевого терміну і чи не варт зв'язатися з Тургаєм?

* Маються на увазі Володимир Єфимовський і Анатолій Єршов, які разом з В. Юркевичем займалися пошуками джерел до історії України в Московських архівах.

В архіві теж зроблено, чи краще зроблено небагато. Перші 2 тижні я присвятив орієнтації в фондах Посольського Приказу і закінченню 1657 р., а далі почав студіювати польські справи, беручи рік на тиждень. Лишається деякий час, який я використовую для інших фондів, м. ін. зараз Володимир Степанович дав мені один ще не розібраний стовпець Білгородський 1658-гор. і я зразу натрапив на велику (на 19 листів) розмову Виговського з Мик[итою] Зюзніним 18.I.1658. Здається це та розмова в Костянтиніві, що про неї згадує Виговський в листі до царя /Ак. IV.— 56/. Ще не знаю, що з нею зробити. Володимир Степанович показав мені свої вимітки — він проробив дуже велику роботу.

Щодо Посольського Приказу, то наслідки загального обслідування його такі:

1) В “Малоросійських” справах мабуть після роботи Костомарова не лишилося нічого більш цікавого?

2) В польських поки нічого цінного я не знайшов і починаю боятися, що так буде і далі. Крім інших, управився з 4-а величезними стовпцями Віленської комісії 1658 р. і переходжу до 1659; в цьому році знову є вистовий стовпець.

3) Кримські справи Єршов обробив не до кінця і, виїжджаючи, просив мене переглянути ще коло десятка сумнівних стовпців.

4) Турецькі Єршов обробив, здається, цілком. Чи не було б рації зробити нові переклади оригіналів — 1/. грамоти візиря Мустафи — паші до Хмельницького 1653 р. про згоду султана прийняти Хмельницького в “подданство” (як в опису) і 2/. з султанської грамоти Дорошенкові 1669 р. про згоду прийняти його в опіку і призначення правителем України, — і що для цього можна зробити?

5) Венгерські справи /2 ст./ обробив Єршов.

6) В Молдавських може бути вистовий матеріал, хоч в переглянутих немає; треба ще переглянути стовпців 10. Є два стовпці, один оригінал з листування Розанди Хмельницької з царем 1660 і 1664 рр., але я не можу згадати, де я читав про долю Розанди і поки боюся приступати до цього матеріалу.

7) Шведські справи доведеться м[а]б[уть] лишити, бо їх дуже багато, а реєстр не дає жодних відзнак, аби спинитися на чомусь.

8) Дещо є в справах Сибірського приказу, в Безголосних стовпцях, приказі Таємних справ. В Посольському є ще численний матеріал в “приказних справах”, але дуже тяжко читати реєстр їх — величезний без порядників.

Лізавета Миколаївна чимало робить для нас. Володимир Степанович зараз працює з складанням виборки потрібних матеріалів Розрядного приказу.

З щирою пошаною до Вас Ваш В. Юркевич.”

“5.X.1927.

Вельмишановний Михайло Сергійовичу! Час після мого листа до Вас я ужив на в'яснення справи клопотання за К. В. Харламповича, але лише два останні дні дали більш конкретні наслідки. Я почав з того, що від свого імені подав прохання до Особ(ого) совещ(анія) ОГПУ сповістити мені, чи розглядалося клопотання УАН і які його наслідки. Подав через експедицію (приймону) ОГПУ (Лубянка, 10) під квитанцією, але досі відповіді не одержав. В суботу надійшов Ваш лист і я зрозумів з нього, що спочатку слід в'яснити напрямом, в якому треба скерувати клопотання. Присвятив цьому вчорашній день. Довідкове бюро в комендатурі ОГПУ (Лубянская площадь) дало мені пояснення, що подібні справи розглядає Колегія ОГПУ, що справа К. В. Харламповича безперечно переходується в головному (центральному) архіві ОГПУ, і що існує ще для подібних справ спеціальний відділ при ВЦИКу. Вчора же я мав бути і там, був на прийомі у Калініна, але балакав лише з його секретарем, бо не знав, як робити далі (прийоми шовіторка і п'ятниці на Моховій проти Манежу). Сьогодні

вранці я додзвонився до секретаря юридичного відділу Совнаркому ССРСР (тел. 2-83-53) і одержав вичерпуючі відомості, ті ж, що і від секретаря Калініна, а власне: на питання, куди треба скерувати клопотання УАН, щоби акад. Харламповичу, висланому з Казані 1925 р., дозволено було змінити місце перебування, я одержав відповідь, що всі такі і подібні справи розглядає “отдел частных амнистий при ВЦИК ССРСР”. “Особое совещание” зараз не існує і жодних органів для розгляду подібних справ при С. Н. К. немає. Знайти клопотання Л. Н. навряд чи вдасться і краще повторити його до о. ч. амн. при ВЦИК. Від подачі заявки (про це Ви пишете) мене утримало те, що, поперше, і в заголовку, і в тексті варто було би змінити адресу, а, по-друге, взагалі зміна напрямку клопотання. Отже, я вирішив почекати Ваших вказівок поштою чи телеграфом.

На мою думку, можна було би заявку (з зміненою адресою) подати особисто Калініну, або до прийомної експедиції ВЦИК в Кремлі (простий шлях — поштою — всі секретарі не радять, як я чув під час очікування від них же). Звертатися, я гадаю, можна до Президії і лише на пакеті (і може в заголовку) поставити назву: отдел частных амнистий”, або як Ви вважаєте за краще. Сповістіть мені, будьласка, чи подавати до ВЦИКу лист з Ленінграда. Одночасно, я гадаю, можна було би на нашому екземплярі зробити поправки в адресі червоним атраментом і подати (разом з копією листа як АН?) на адресу Колегії ОГПУ. На всякий випадок додаю копію нашого екземпляра заявки.

Наші студії в архіві посуваються наперед. Я поставив собі першим завданням звільнитися від дрібних фондів, що розбивають увагу і заважають розрахувати час. Отже, в ближчій часі в повному обсязі будуть закінчені всі фонди Посольського приказу, крім справ польських (зараз доведених до 1662 р.), малоросійських і шведських і всі інші фонди, крім стовпців Розряду і Малоросійс. Приказу. Зараз працюємо з книжками Розряду і стовпцями Сибірського прик. Більш цікавий матеріал трапився мені в Польських справах, як лист Немирича до Виговського 17.VIII.1659 р., пакти проекту українсько-турецької угоди про торгівлю на Ч[орному] морі, при цьому ж велика записка Ордина-Нащокіна в справі української політики 1659 р. Натрапили і на відому “записку” Ю. Крижанича (ніби) “Putno opisanie ot Lewowa do Moskwi” і я не знаю, чи не було б рації перевидати цю досить цікаву пам'ятку не нашим шрифтом (як у Куліша в “Чтениях”), а автентичним правописом. В Білгородському стовпці я надіслав наказ В. Б. Шереметьєву негайно нападати всіми силами на Виговського, коли він намілиється зачепити Пушкаря, датований 6-м червня і, здається, відповідно до відомих матеріалів, досить цікавий, до нього додано велику інструкцію в палатах — цілий проспект московської політики на Україні на ближчі роки. В Кримських справах несподівано надібали на витяг з описку і переписних книг про татарські і українські напади з точною кількістю забитих і полонених в південних містах за роки 1658—1665. Тут же детальні відомості про забитих під Конотопом з зазначенням всіх військових частин і точна кількість війська під Чудновим (на боці Москви). Листи Розанди Хмельницької, що про них я Вам писав, ми копіюємо. На жаль, не знайшли більших подробиць про її тогочасне життя. Володимир Степанович занадто багато працює останнім часом і каже, що за кілька тижнів наблизиться до вичерпання Розряду. Трохи затримув копіювання. Мене дуже непокоїть, що непевність стану мого здоров'я перешкоджає Вам планувати роботу.

З щирою повагою до Вас. Ваш В. Юркевич.”

“30.X.1927.

Вельмишановний Михайло Сергійовичу!

Я хотів на цих днях надіслати до Вас додатки до матеріалів посольства Репіна 1653 року, але, поперше, дуже запізнився з виборками, бо під час роботи, коли значну

частину я вибрав і Л/изавета/ М/иколаївна/ вже скопіювала, виявилось, що книжка статейного списку вся поплутана і то так, що зразу й непомітно. Чернетка його і дублет несправні і неповні — отже, довелося шукати кінці розмов і пригуляти їх до початків. По-друге, я відмовився від наміру значно скорочувати матеріал і Ви матимете його в досить повному вигляді. Я надіюсь, що зайві повторення

не будуть дуже численні. Завтра чекаємо Нечипоренка. Я виїду незабаром і привезу матеріал з собою або цілий або в значній частині.

З пошаною до Вас

В. Юркевич.”

(ЦДІА. Ф. 1235.— Оп. 1.— № 855.— С. 3— 6; 10—15).